

Wiktoria Tichomirowa

**POLONISTYCZNE KSZTAŁCENIE KULTUROWE
NA WYDZIALE JĘZYKÓW OBCYCH
UNIwersYTETU MOSKIEWSKIEGO IM. ŁOMONOSOWA**

Założenia programowe i ich realizacja

Polonistyczna edukacja językowa i kulturowa na Uniwersytecie Moskiewskim im. Łomonosowa związana jest z funkcjonowaniem dwóch wydziałów o zróżnicowanym profilu. Obok, mającego dłuższą tradycję, Wydziału Filologii nauczanie języka i kultury polskiej prowadzone jest na powołanym w roku 1988 w wyniku zmian strukturalnych Wydziale Języków Obcych, w skład którego wchodzi obecnie Katedra Języków Słowiańskich, w której realizuje się programy nauczania w tym zakresie na różnych kierunkach studiów wszystkich poziomów nauczania.

Wydział stawia sobie dwa nader aktualne zadania:

- u efektywnienie nauczania na tych kierunkach, gdzie dla kształcących się język obcy nie stanowi obranego zawodu,
- opracowanie modelu przygotowania specjalistów o najwyższych kwalifikacjach w dziedzinie kontaktów międzynarodowych na nowym kierunku utworzonym na Wydziale w roku 1992 – lingwistyka i komunikacja międzykulturowa.

W tym właśnie zakresie prowadzone jest w Katedrze Języków Słowiańskich kształcenie polonistyczne w dwu kierunkach: 1) nauczanie języka polskiego jako drugiego obcego, który stanowi część specjalizacji na kierunkach humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych. Nauczanie to trwa od roku 1971, od powstania Katedry w Uniwersytecie Moskiewskim, 2) polonistyka jako samodzielny kierunek studiów uruchomiony w 1996 r. na Wydziale Języków Obcych.

Obu tym wersjom modelowym odpowiadają odrębne programy nauczania, przystosowane do odpowiedniego kierunku studiów oraz do poziomu zaawansowania. Ich wspólnym miernikiem jest integralne potraktowanie kształcenia językowego oraz nabywania wiedzy o Polsce.

Pierwsze z rozpatrywanych zagadnień dotyczy kulturowego aspektu nauczania polszczyzny średniozaawansowanych studentów specjalnych grup polonistycznych na wydziałach historii, ekonomii i dziennikarstwa ze specjalizacją: historia Słowian południowych i zachodnich, handel zagraniczny oraz dziennikarstwo międzynarodowe.

Przy opracowaniu szczegółowych programów kształcenia kulturowego na poziomie średnim pod uwagę były brane następujące czynniki: 1) liczba godzin lekcyjnych przeznaczonych na naukę języka polskiego jako obcego, w czasie których mogą być realizowane poszczególne tematy kulturowe, 2) profil grup ćwiczeniowych, 3) wymagania katedr odpowiednich wydziałów prowadzących w tych grupach przedmioty kierunkowe, w tym dyscypliny slawistyczne (na Wydziale Historii).

Obecnie programy akademickie przewidują na tych kierunkach 2 lata nauki języka polskiego w grupach studenckich (300–450 godz. w wymiarze 4–8 godzin tygodniowo), rok studiów w grupach doktoranckich (140 godz.) oraz nauczanie w grupach poziomu biegłości (200 godz.). Studenci uczą się języka polskiego „od zera” i z końcem realizacji całego programu osiągają poziom średni ogólny w zakresie opanowania języka ogólnego oraz średni specjalistyczny w zakresie opanowania języka specjalistycznego.

Z uwagi na to, że początek kształcenia językowego przypada na trzeci, czasem nawet drugi rok studiów na wybranym kierunku, kiedy zaczyna się nauczanie w zakresie specjalizacji, studenci – będąc dopiero na etapie wprowadzenia do języka – zmuszeni są do samodzielnego opanowania słownictwa fachowego. Dlatego nauczanie języka specjalistycznego wprowadzamy już na poziomie dla niezaawansowanych łącznie z blokiem zajęć o tematyce ogólnokulturowej. Całokształt pracy merytoryczno-dydaktycznej wykonują polonistki Katedry.

Należałoby tu podkreślić, że obiektywne trudności natury merytorycznej potęgują wymagania stawiane naszej kadrze przez katedry prowadzące przedmioty kierunkowe, które dokonują rekrutacji do grup ćwiczeniowych. Opowiadają się one za nauczaniem języka specjalistycznego kosztem języka ogólnego i zajęć ogólnokulturowych. O takim „redukcjonizmie” jako „skrajnej wersji” przygotowania językowego traktującego studenta „instrumentalnie” i dlatego nie odpowiadającego współczesnej glottodydaktyce pisał Władysław Miodunka.

Skoro mowa o naszej formule dydaktycznej, to w praktyce szkolenie kulturowe w grupach humanistycznych wygląda następująco. Dla każdego kierunku studiów opracowane są różne bloki tematyczne, w których reali-

zowane są poszczególne zagadnienia w zakresie krajoznawstwa oraz tematy kulturowe dotyczące wybranej specjalności. Ilustracją może być ramowy program dla poziomu średniego na kierunku dziennikarstwa międzynarodowego. Może on ulegać modyfikacji w zależności od zainteresowań studentów oraz ich sprawności językowej. Program zawiera 2 bloki tematyczne w zakresie nauczania kultury polskiej.

I. Blok tematów ogólnokulturowych: 1. Główne etapy dziejów Polski. 2. Życie społeczno-polityczne. 3. Gospodarka narodowa. 4. Oświata i nauka. 5. Kultura (teatr, muzyka, malarstwo, architektura, sztuka ludowa). 6. Literatura (najważniejsze fakty z epok literackich, sylwetki wybitnych pisarzy, prezentacja fragmentów dzieł literackich).

II. Blok tematów w zakresie specjalizacji: 1. Prasa polska. 2. Radio. 3. Telewizja. 4. Film. 5. Ruch wydawniczy.

Na kierunku historii i w grupach ekonomicznych problematyka kulturowa jest bardziej ukierunkowana na treści specjalistyczne. Powoduje to brak w rejestrze tematycznym zagadnień z zakresu literatury czy też filmu polskiego, choć problematyka ta jest częściowo poruszana w oparciu o materiały podręcznikowe, lektury oraz imprezy organizowane w Moskwie przez Polski Ośrodek Kulturalny. Po zrealizowaniu całego programu dla poziomu średniego studenci posiadają umiejętność nie tylko biernego przyswajania informacji specjalistycznej, lecz mogą się również wypowiadać na tematy ogólne, specjalistyczne i kulturowe, zabierać głos w dyskusji, sporządzać notatki, tworzyć na podstawie różnych tekstów nowy tekst, radzić sobie w podstawowych sytuacjach komunikacyjnych.

Drugie zagadnienie – to kulturowy aspekt nauczania na polonistycznym kierunku Wydziału Języków Obcych ze specjalizacją nauczycielską, translatorską i komunikacji interkulturowej. Ponieważ Wydział decyduje o planach i programach studiów – mimo że Katedra posiada suwerenność w ich opracowaniu – scharakteryzuję w kilku słowach jego całościową strategię działania.

Najważniejszym problemem dla Wydziału jest uaktualnienie teorii i praktyki nauczania i wykorzystywania znajomości języków obcych w różnych sferach życia społecznego: w nauce i technice, w gospodarce, polityce, zarządzaniu itp. Podstawowy kierunek zainteresowań naukowych Wydziału stanowi lingwistyka stosowana, w jej ramach bada się funkcjonalne aspekty języka, rolę języka w życiu społeczeństwa oraz jego rolę jako narzędzia porozumiewania się specjalistów różnych dziedzin wiedzy. W myśl tej zasady języki europejskie studiuje się łącząc ich nauczanie z nauką ekonomii, prawa, matematyki stosowanej i to w szerokim kontekście życia kulturalnego, społecznego, politycznego narodów mówiących tymi językami, czyli w ścisłym powiązaniu ze światem poznawanego języka.

Seria wykładów i seminariów, której na Wydziale nadano taką właśnie nazwę – „Świat poznawanego języka” – jest pomyślana jako obligatoryjny kurs kulturowy. Zajmuje on sporo miejsca w ramowym programie studiów – 340 godz. (6 semestrów) w grupach nauczania języka głównej specjalizacji oraz 336 godz. (5 semestrów) uzupełniających lektorat drugiego języka obcego.

Kurs ten wychodzi daleko poza tematy z zakresu krajoznawstwa. Jego celem jest nauczanie zachowań kulturowych, bo przecież studiowanie współczesnego języka naturalnego jest niemożliwe bez jednoczesnego studiowania kultury w jak najszerszym ujęciu przy uwzględnieniu zachowań komunikacyjnych. Kurs ma również na celu uświadomienie studentom odrębności danego języka płynącej z realiów życia oraz zapewnienie maksimum efektywności komunikowania. O potrzebie podobnych rozwiązań celem „nabycia umiejętności kulturowych, a nie jedynie wiedzy o kulturze” sygnalizowali w tym samym czasie polscy specjaliści. Warto dodać, że opracowany na Wydziale model kształcenia kulturowego wzbudził zainteresowanie tych polskich uczonych, którzy zajmują się problematyką kulturoznawczą. Doświadczenia Wydziału w zakresie łączenia wiedzy językowej z kontekstem kulturowym potraktowano jako „szczególnie interesujące”, natomiast program pt. „Świat poznawanego języka” oceniono jako „wszechstronną i wieloaspektową próbę prezentowania i interpretowania narodowej kultury”.

Wracam teraz do bezpośredniego przedmiotu moich rozważań. Na kierunku polonistycznym program nauczania JPJO obejmuje 1128 godzin w ciągu 5 lat nauki. Na kurs kulturowy przeznaczona jest 272 godz., z których na poziomie średnim realizowanych jest 204 godz. Aby dostać się na polonistykę, wymagana jest znajomość języka polskiego. Kandydaci na ten kierunek zdają 2 egzaminy wstępne z JPJO (pisemny i ustny) w formie zastosowanej na Wydziale wobec innych języków europejskich. Poziom dla średniozaawansowanych to II i III rok studiów. Ponieważ studenci legitymują się dostateczną znajomością polszczyzny, wykłady i seminaria na kursie kulturowym prowadzone są przez polonistki Katedry w dwu wersjach językowych (lektorzy z Polski wykładają w języku ojczystym). Wszystkie lektury czytane są na poziomie średnim głównie w języku oryginału, literatura przedmiotu – po polsku i rosyjsku (jeśli jest wydana w tym języku).

W omawianym programie kursu kulturowego znajdują się wykłady i seminaria z historii Polski (2 semestry na I roku studiów), literatury (2 semestry), krajoznawstwa, geografii, ekonomii, prawa, dziejów kultury polskiej, kulturologii, mentalności Polaków etc. Problematykę kursu uzupełniają zagadnienia poruszane w trakcie zajęć z praktycznej nauki języka, na specjalnych seminariach oraz kursach obligatoryjnych z poszczególnych dyscyplin slawistycznych (np. „Podstawy sławoznawstwa”, „Studia porównawcze języków słowiańskich” i in.).

Już na podstawowym poziomie nauczania studenci piszą prace nie tylko z wybranych zagadnień języka i literatury polskiej, lecz również z zakresu kulturoznawstwa. Przykładowo wymienię tematy referatów wygłoszonych (w języku rosyjskim) na Międzynarodowej Konferencji Naukowej Studentów i Doktorantów „Łomonosow 97”, odbywającej się rokrocznie na Uniwersytecie Moskiewskim (wszystkie referaty były poświęcone twórczości Henryka Sienkiewicza): 1. Onomastyka w powieści *Quo vadis*. 2. Recepcja twórczości H. Sienkiewicza w Rosji. 3. Sienkiewiczowska wizja dziejów Polski (*Ogniem i mieczem, Potop, Krzyżacy*). 4. Zawartość myślowa i artystyczna w *Trylogii*. 5. Polacy i Ukraińcy oczyma autora *Ogniem i mieczem*. 6. Portret Krzyżaka w wersji artystycznej H. Sienkiewicza. Trzy referaty zostały wyróżnione (2 dyplomy, 1 publikacja). Do tych satysfakcji zaliczę jeszcze nagrodę zdobytą przez naszą studentkę na V Zlocie Młodej Polonii (Olsztyn 1996) za opracowanie historyczne w języku polskim związane z 200-letnimi dziejami polskiego hymnu narodowego.

Szczególny nacisk kładziemy na nauczanie komunikacji interkulturowej z wyróżnieniem następujących aspektów: a) nabycie wiedzy o kulturze (problematyka ogólnokulturowa i specjalistyczna), b) kształcenie umiejętności kulturowych, c) zmiana systemu dotychczasowych postaw i ocen oraz sposobów zachowania kulturowego.

Aby uniknąć przykrych błędów w dialogu z rodzimymi użytkownikami języka polskiego, przezwyciężyć bariery psychiczne i szok kulturowy, który jest skutkiem znalezienia się w odmiennej rzeczywistości, studenci powinni uświadomić sobie różnice kodów i konwencji porozumiewania się w polskiej i rosyjskiej kulturze. Ale nie tylko. Muszą również nauczyć się tolerować wartości, normy i zachowania właściwe obcej kulturze, akceptować i szanować sposoby myślenia narodu, którego języka się uczą, m. in. za pomocą tak językowych, jak i niewerbalnych sposobów wykazywania tego szacunku.

Nie wdając się w szczegóły wymienię niektóre techniki nauczania komunikacji międzykulturowej stosowane w bieżącej pracy dydaktycznej na poziomie średnim. Są to: analizy realnych sytuacji komunikacyjnych, wypracowania w języku polskim z uzasadnieniem różnych punktów widzenia, ćwiczenia komunikacyjne, gry sytuacyjne, dyskusje i in. Nowoczesnych materiałów do ćwiczeń dostarczają m. in. podręczniki powstałe w Instytucie Polonijnym UJ.

W tym miejscu pragnę sprecyzować nasze zapotrzebowania w zakresie nauczania kultury polskiej jako obcej. Wypełnieniu istniejących luk mogłyby służyć:

1. Informatory wiedzy o Polsce (uaktualniane przynajmniej raz na 2 lata).
2. Wybory tekstów ze współczesnej literatury polskiej dla potrzeb dydaktyki – wydania, którymi dysponujemy, straciły na aktualności i atrakcyjności.

3. Wybory tekstów (opatrzone komentarzem językowym i kulturowym) z zakresu folkloru polskiego – bajki, legendy, humor itp.

4. Słowniczek gwary góralskiej (do wykorzystywania wydań humoru góralskiego w jego oryginalnej wersji).

5. Przewodniki po kulturze polskiej.

6. Zbiory materiałów o najciekawszych zjawiskach sztuki ludowej.

7. Publikacje omawiające tradycje narodowe oraz specyfikę polskiej mentalności: a) święta narodowe i kościelne, b) zwyczaje i rytuały życia codziennego Polaków (z odpowiednim doborem słownictwa. Za przykład może służyć realizacja tego tematu w podręczniku M. Chłopickiej i P. Fornelskiego *Brak mi słów*, Kraków 1991).

8. Opracowania w zakresie kształcenia umiejętności kulturowych: a) opracowania reguł językowego zachowania się w zależności od sytuacji społecznych z komentarzem socjolingwistycznym ze szczególnym wyróżnieniem etykiety językowej, w tym stosowanej wobec osób duchownych, b) podręczniki komunikacji niewerbalnej, c) opracowania intonacji i akcentu jako elementów aktów komunikacyjnych.

9. Wprowadzenie do podręczników JPJO komentarzy kulturowych wyjaśniających realia i opatrzonych ćwiczeniami tekstowymi. Dla ilustracji podam dwa przykłady.

Przykład 1. We wspomnianym (i dodam – bardzo dobrym!) podręczniku M. Chłopickiej i P. Fornelskiego *Brak mi słów* nie wyjaśnia się znaczeń niektórych trudnych do zrozumienia dla nie-Polaka słów i zwrotów, np. *morfologia*, *tabletki z krzyżykiem*, *L-4*, *OB*, *RK f* i in. (s. 127, 128, 132). Trudno o znalezienie właściwej informacji w tradycyjnych słownikach i encyklopediach językowych. Znaczeń niektórych wymienionych terminów mogę się domyśleć, jednak pełne zrozumienie jest niemożliwe bez zanurzenia się w realia życia codziennego Polaków. Moim doświadczeniom w polskich szpitalach zawdzięczam rozumienie takich pojęć, jak *OB* czy *morfologia*. Dzięki przypadkowym kontaktom osobistym z osobami korzystającymi ze zwolnień lekarskich mogę nawet odróżnić *L-4* od zwolnienia wypisanego na recepcie i wiem dlaczego, ale przypuszczam, że jest to wiedza tajemna dla większości nauczycieli języka pozbawionych takich właśnie kontaktów.

Przykład 2. W podstawowym dla rosyjskiego polonisty podręczniku B. Bartnickiej, G. Dąbkowskiego i W. Jekiela *Uczymy się polskiego* (Cz. 2, Kielce 1994, s. 267) brakuje szerszego komentarza i ćwiczeń przy wyjaśnieniu sposobu zwracania się do osób duchownych, choć jego autorom należą się słowa podziękowań za wprowadzenie do komentarza językowego niektórych z tych form adresatywnych, które sprawiają duże trudności studentom mówiącym po rosyjsku.

10. Wprowadzenie do tekstów o charakterze krajoznawczym dla etapu średniego i najbardziej zaawansowanego minimum słów (ewentualnie zwrotów)

charakterystycznych dla danego regionu. Na przykład: z gwary góralskiej *oszczypek/oscypek* (jak podaje *Słownik języka polskiego* pod red. M. Szymczaka „owczy ser podpuszczkowy solony i wędzony, formowany w drewnianych, często rzeźbionych artystycznie formach, wyrabiany na Podhalu”), *ciupaga*, *kierpce*, poznańskie *pyry*, czyli „ziemniaki”, *modra kapusta* = „czerwona kapusta”, śląskie *cyrka* w znaczeniu „około, mniej więcej” – o jakiejś liczbie etc.

11. W istniejących podręcznikach, skryptach oraz opracowaniach typu słowników-minimum języka polskiego w porównaniu z innymi tematami i kategoriami semantycznymi, które odpowiadają określonym realiom życia współczesnego Polaka, bardzo ubogo reprezentowany jest temat oraz słownictwo zgromadzone wokół ważnych ze względów socjolingwistycznych realiów życia religijnego. Problematykę tę mogłyby wyjaśnić: 1) pomoce dydaktyczne z zakresu religioznawstwa (ze szczególnym uwzględnieniem katolicyzmu polskiego), których zupełnie brakuje, 2) dwujęzyczny (polsko-rosyjski, rosyjsko-polski) słownik terminologii religijnej, 3) specjalnie opracowane tematy opatrzone komentarzem i słownictwem włączone do podręczników JPJO, np. „świątynia katolicka i jej wyposażenie”, „specyfika obrzędów katolickich” itp., 4) inwentarze tematyczne jako część programów nauczania języka polskiego jako obcego.

Tyle propozycji uzupełnienia pustych miejsc w materiałach do nauczania kultury polskiej jako obcej w środowisku rosyjskojęzycznym. Układałam rejestr naszych życzeń z nadzieją, że przyniesie on, być może, oczekiwane rozwiązania.

LITERATURA

- Garncarek P., *Wiedza o kulturze w procesie nauczania języka polskiego jako obcego*, [w:] *Język polski w kraju i za granicą*, red. B. Janowska i J. Porayski-Pomsta, t. 2, Warszawa 1997, s. 40
- Kulpina W. G., *Oficjalne formy grzecznościowe w nauczaniu polszczyzny studentów rosyjskojęzycznych*, [w:] *Język polski...*, t. 2, s. 60–61
- Miodunka W., *Koncepcja przygotowania merytorycznego do studiów i sposoby jej realizacji*, [w:] *Metodologiczne kształcenie Polaków ze Wschodu*, red. J. Mazur, Lublin 1994, s. 13
- Sękowska E., *Etykieta językowa osób polilingwalnych*, [w:] *Język polski w kraju i za granicą*, red. B. Janowska, J. Porayski-Pomsta, t. 1, Warszawa, s. 121
- Zarzycka-Suliga G., *Kurs kulturowy jako propozycja metodologiczna pracy z Polakami ze Wschodu*, [w:] *Metodologiczne kształcenie Polaków ze Wschodu*, red. J. Mazur, Lublin 1994, s. 131